

EVLIYA ÇELEBİ
VE
TOPKAPI SARAYI

-Dönemin Şahitlerinin ve Ünlü Seyyahımızın Gözüyle-

Belgin Tezcan Aksu

ÖTÜKEN

BELGİN AKSU; 18.11.1969 tarihinde Konya’da doğdu. İlkokulu Konya’da, ortaokul ve liseyi Bandırma’da bitirdi. 1990 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden bölümden mezun oldu. Aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisansa başladı. “Erzurumlu Şair Hâzık Mehmed’in Divanı” konulu teziyle yüksek lisansını tamamladı. 1992 yılında Türk Dil Kurumunda Uzman Yardımcısı olarak göreve başladı. 1995 yılında Uzman oldu.

Hâlen Türk Dil Kurumu Uzmanı olarak görev yapmaktadır. Türk Dil Kurumu bünyesinde oluşturulan Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Çalışma Grubu, Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalışma Grubu, Türkiye Bilişim Derneği bünyesinde oluşturulan Türk Cumhuriyetleri Bilişim Teknolojileri Çalışma Grubu, İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Birleşmiş Milletler Coğrafi Adlar Uzmanlar Kurulu ve Türk Konseyi Ortak Terminoloji Komitesi üyesidir. TRT’de yayımlanan Bir Kelime Bir İşlem yarışmasının kelime danışmanlığını yapmıştır. Türk Dünyası Ortak Bilişim Terimleri Sözlüğü, yabancı sözlere karşılıklar bulma çalışmalarını yürütmektedir. Aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi Mezunlar Derneğinin Yönetim Kurulu üyesi ve Genel Sekreteridir.

YAYINLARI:

1. *Türk Dili Dizin IV, (Ocak 1982-Aralık 1991)*, Belgin Aksu, Canan Selvi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994
2. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998
3. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005
4. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011
5. *Okul Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000
6. *Türkçe Sözlük’ün Ters Dizimi*, Belgin Tezcan AKSU, İbrahim TARİKTAROĞLU, Efrasiyap GEMALMAZ, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
7. Raif Necdet Kestelli *Resimli Türkçe Kamus*, Prof. Dr. Recep TOPARLI, Belgin Tezcan AKSU, Canan Selvi KANOĞLU, Seyfullah TÜRKMEN, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
8. İbrahim Cûdî, *Lugat-i Cûdî*, Prof. Dr. İsmail PARLATIR, Belgin Tezcan AKSU, Nicolai TUFAR, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
9. *Resimli Okul Sözlüğü*, Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008
10. *Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Etkileşimli Yoğun Diski*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007
11. *Türkçede Eş ve Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008 (TDK Genel Ağ sayfasında)
12. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009 (TDK Genel Ağ sayfasında)
13. *Yabancı Kelimelere Karşılıklar Kılavuzu*, Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Beyza Gültekin, Âdem Terzi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010 (TDK Genel Ağ sayfasında)
14. *Türkçede Zıt Anlamlı Kelimeler Sözlüğü*, Prof. Dr. Yalçın Çebi, Belgin Tezcan Aksu, Özgün Koşaner, Çağdaş Can Birant, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011 (TDK Genel Ağ sayfasında)

İÇİNDEKİLER

Ön söz	13
Sunuş	17

BİRİNCİ BÖLÜM EVLİYA ÇELEBİ VE ESERİ

Evliya Çelebi ve Eseri	
Ailesi ve Hayatı	28
Fiziksel ve Kişisel Özellikleri	49
Seyahatleri	74
Tarih Srasına Göre Gittiği Yerler	85
Seyahatname'si	91
Seyahatname'nin Nüshaları	101

İKİNCİ BÖLÜM 17. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu	107
--	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 17. YÜZYILDA İSTANBUL

17. Yüzyılda İstanbul	119
-----------------------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 17. YÜZYILDA TOPKAPI SARAYI

17. Yüzyılda Topkapı Sarayı	141
Binaları ve Günlük Yaşamıyla Topkapı Sarayı	141
16. Yüzyılın Sonlarında Sarayın İçinden Bir Ses Domenico Hierosolimitano	180
Sarayın İçinden Bir Başka Ses Thomas Dallam	182
Ottaviano Bon'un Raporlarında Topkapı Sarayı	186
Robert Withers'ın Kaleminden Büyük Efendinin Sarayı	191
Sarayın İçinden Bir Ses Daha Ali Ufki Bey	201
Kâtip Çelebi'nin Gözüyle Anadolu ve İstanbul	216
Eremya Çelebi Kömürciyan'ın Bakışıyla Topkapı Sarayı	220
Paul Ricaut ve Topkapı Sarayı	225
Papaz John Covell'in gözüyle İstanbul ve Topkapı Sarayı	232

BEŞİNCİ BÖLÜM
AVRUPALI SEYYAHLARIN GÖZÜYLE
17. YÜZYILDA İSTANBUL VE TOPKAPI SARAYI

Avrupalı Seyyahların Gözüyle 17. Yüzyılda İstanbul ve Topkapı Sarayı	239
John Sanderson.....	240
Polonyalı Simeon.....	242
George Sandys	244
William Lithgow.....	245
Pietro Della Valle.....	246
Adam Werner	248
Jean Baptiste Tavernier	253
Henry Blount	265
Jean Thévenot	268
Claes Rålamb	276
Jean Chardin	279
Guillaume Josephus Grelot	281
Antoine Galland	286
George Wheler.....	290
Cornelius de Bruyn	292
Jean du Mont.....	293
François Aubry de la Motraye.....	293
Aaron Hill	299
Joseph Pitton de Tournefort.....	300
Edmund D. Chishull	306
Jerotej Račanin.....	308

ALTINCI BÖLÜM
EVLİYA ÇELEBİ'NİN GÖZÜYLE İSTANBUL'UN KURULUŞU VE TOPKAPI SARAYI

Evlıya Çelebı'nın Gözüyle İstanbul'un Kuruluşu ve Topkapı Sarayı	311
Der-sitâyiş i İslâmbol.....	316
İlk kurucusu Hz. Süleyman.....	317
İkinci kurucusu Melik Rac'im.....	318
Üçüncü kurucusu Yanko	318
Dördüncü kurucusu Büyük İskender.....	320
Beşinci kurucusu Pozantin.....	320
Altıncı kurucusu Rum hükümdarı.....	321
Yedinci kurucusu Vezendon.....	321
Sekizinci kurucusu Yağfur.....	322
Dokuzuncu kurucusu Konstantin	322
Konstantin'in İstanbul'u imar etmek istemesinin sebebi	322
Konstantin dönemindeki Hristiyan nüfus.....	323
Konstantin döneminde İstanbul Kalesi'ni yapan işçi ve mimar sayısı	323
Konstantin döneminde Sarayburnu'ndaki cephane	323
Yıldırım Bayezid Han'ın kabul ettiği anlaşma	324
Fâtiğ Sultan Mehmed tarafından şehrin fethedilmesi	325
Fâtiğ Sultan Mehmed'in İstanbul nüfusunu yeniden oluşturması	326

Fetihten elde edilen ganimetler ve dağılışı	328
IV. Murad'ın Revan seferinden önce İstanbul'un yeniden imarı	328
İstanbul Kalesi	329
I. Mustafa Han zamanında surlara yıldırım isabet etmesi	332
IV. Murad döneminde İstanbul Kalesi ve etrafı	333
İstanbul Kalesi'nin tamamının adım sayısı	334
Sarayburnu'nu koruyan topraklar	336
Sarayburnu'nda bulunan tılsımlar	336
İstanbul'un su sıkıntısının çözümü	337
<i>Seyahatname</i> 'de Topkapı Sarayı için kullanılan adlandırmalar	339
Topkapı Sarayı'nın özellikleri	340
Topkapı Sarayı'nın çevresinin adım ve kapı sayısı	341
Topkapı Sarayı'nın özel kapıları	341
Fâtihten Sultan Mehmed'in Topkapı Sarayı'na eklediği binalar	343
Kanunî Sultan Süleyman'ın Topkapı Sarayı'na eklediği binalar	344
Topkapı Sarayı'nın Fâtihten Sultan Mehmed zamanındaki nüfusu	344
Topkapı Sarayı'nın 17. yüzyıldaki nüfusu	345
Topkapı Sarayı'na Eski Saray'dan içme suyunun taşınması	345
Saray'daki çeşmelerden akan suyun kaynağı	346
Saray Meydanı'nın altındaki tatlı su	347
IV. Murad'ın Saray'da günlere göre görüştüğü kişiler	347
İbrahim Han'ın tahta çıktığında yediği ilk yemek ve içtiği ilk su	349
Matbah-ı Âmirî'deki helvacılar	349
Saray'da bayram kutlamaları	349
Saray'daki bayram kutlamalarında, düğün gecelerinde ve elçilerin ziyaretinde kös çalınması	350
Saray'daki düğün gecelerinde yapılan havai fişek gösterileri	350
Padişahın deniz sefası	351

YEDİNCİ BÖLÜM MEKÂNLAR VE OLAYLAR

Mekânlar ve Olaylar	355
DIŞ SARAY (BÎRUN)	355
IV. Mehmed zamanında Defterzade Mehmed Paşa'nın Bostancıbaşı Köşkü'nde öldürülmesi ve Demirkapı'ya bırakılması	355
Mehter Takımı'nın Demirkapı yakınlarındaki mekânı	356
IV. Mehmed zamanındaki Atmeydanı ayaklanması sırasında Kara Abdullah'ın Mehterhane Kapısı'nın parmaklığına asılması	357
IV. Murad'ın Ordu-yı Hümayûn Alayı düzenlenerek Alay Köşkü'nün önünden geçmelerini istemesi	357
Evsâf-ı Kostantiniyye adlı kitabın IV. Murad'a sunulması	359
IV. Murad zamanında Alay Köşkü'nün önünde yapılan geçişin süresi	360
Gümrük emini Alay Köşkü önünden geçerken IV. Murad'ın onu kıskanması	361
IV. Murad'ın geçit töreninden sonra kölerin bazılarını Saray'a alması	362
IV. Mehmed zamanında Özi savaşında ölen kâfirlerin kellelerinin, elde edilen ganimetlerin ve esirlerin Alay Köşkü'nün önünden geçirilmesi	362
IV. Murad zamanında Kemankeş Paşa'nın Çinili Köşk'te katledilişi	363
IV. Murad zamanında Abaza Paşa sanılan kişinin Çinili Köşk'te katledilmesi	364

İbrahim Han'ın Çinili Köşk'te hapsedilmesi.....	364
IV. Mehmed'in kılıç alayı ve İbrahim Han'ın Çinili Köşk'te boğuluşu	365
Saray'da kullanılan mumların Odun Kapısı'nın iç yüzünde yapıldığı yer.....	366
Donanmanın İncili Köşk önünde İbrahim Han'ı selamlayıp Sarayburnu'ndan çıkışı.....	366
IV. Murad'ın İncili Köşk'te Hezarfen Ahmed Çelebi'yi izlemesi.....	367
IV. Murad'ın İncili Köşk'te Evliya Çelebi'nin yakın dostu Lâgari Hasan Çelebi'yi izlemesi.....	368
Sefere giden ileri gelenlerin İncili Köşk'te İbrahim Han'ın huzuruna gelmeleri.....	368
Melek Ahmed Paşa'nın IV. Mehmed'le İncili Köşk'te buluşması.....	370
IV. Mehmed zamanında Melek Ahmed Paşa'nın Bağdad'a gitmek için İncili Köşk'ten yola çıkması.....	370
I. Mustafa'nın mezarına Has Bahçe'den toprak getirilmesi.....	371
İbrahim Han'ın ilk veziriazamı Kara Mustafa Paşa'nın Has Bahçe'den kaçışı ve öldürülüşü.....	371
IV. Mehmed zamanında kulların Ayak Divanı istemesi ve Has Bahçe'deki huzursuz bekleyiş	372
Has Bahçe'deki bahçıvan sayısı	373
Girit'in İbrahim Han tarafından fethedileceğinin Çemensofada müjdelenmesi.....	373
Evliya Çelebi'nin Çemensofada güreş duası etmesi ve IV. Murad'ın güreşmesi.....	373
IV. Murad'ın Çemensofada Silahdar Musa Ağa'ya yaptıkları.....	374
Melek Ahmed Paşa'nın Çemensofada IV. Mehmed Han'ın huzuruna gelişi	375
IV. Mehmed'in Çemensofada Melek Ahmed Paşa'ya Bağdad'ı ihsan etmesi.....	375
IV. Mehmed tarafından Melek Ahmed Paşa'ya Çemensofada sadrazamlığın verilmesi	376
IV. Mehmed'in Melek Ahmed Paşa'ya Özi Eyaleti'ni verdiğini Çemensofada bildirmesi.....	378
IV. Mehmed'e Özi savaşını anlatmak üzere Evliya Çelebi'nin Çemensofa'ya gelmesi.....	378
İbrahim Han zamanında Seydi Ahmed Paşa'nın Çemensofadan kaçışı	380
BİRİNCİ AVLU	381
Kanuni Sultan Süleyman zamanında pabuççu bekârlarının Bâbihümâyûn'un önünde toplanmaları.....	381
IV. Murad zamanında Bâbihümâyûn'un iç tarafındaki Hastalar Kapısı önünde gerçekleşen Hezarpare Hafız Paşa olayı.....	382
İbrahim Han zamanında Erzurum Valisi Nasuh Paşazade Hüseyin Paşa'nın cesedinin Bâbihümâyûn'un önüne bırakılması	383
IV. Mehmed zamanında Daşnık Mirza'nın kellesinin Bâbihümâyûn'un önüne bırakılması	383
IV. Mehmed zamanında çıkan isyanın Siyavuş Paşa'nın sadrazam oluşuyla bitmesi ve Bâbihümâyûn önündeki halkın dağılması	384
Celâli Hasan Paşa ve diğer isyancıların kellelerinin Bâbihümâyûn'un önüne bırakılması	385
Eşkîyalardan Bıyıklı Mahmud'un kellesinin 1648'de Bâbihümâyûn'un önüne konması	386
Odun Ambarı	386
Saray'ın odun çeken araba sığırları	386
İKİNCİ AVLU (DİVAN MEYDANI, ADALET MEYDANI, ALAY MEYDANI)	387
Sarı Çavuş Mahmud Ağa'nın kapı arasına hapsedilmesi	387
Vezirlerin Divan'da sıralanışları.....	389
Divan üyeleri ve kıyafetleri.....	389
Divan toplantısından sonra yapılanlar.....	390
İkinci avluda kullara maaş dağıtımı sırasında veya elçiler geldiğinde Saray'daki manzara	391
Divan'da çorba içmek.....	391
Kanuni Sultan Süleyman zamanında Divan'da yeniçerilerin çorba içmemesi	392
III. Murad zamanında Sokollu Mehmed Paşa'nın Kubbealtı'nda öldürülüşü	393
Vezir Sokollu Koca Mehmed Paşa'nın Divan'da şehit edilmesi	394
IV. Murad'ın elçileri karşıladığında oturduğu taht.....	394
IV. Murad zamanında Divan'da çorba içmeyen yeniçerilerin durumu	395

IV. Murad zamanında Divan'da olan olaylar ve etkileri	395
IV. Murad zamanında Abaza Paşa'nın isyan etme sebebini anlattığı Divan toplantısı	396
IV. Murad zamanında Topal Recep Paşa'nın Divan'da boğularak öldürülmesi	397
İbrahim Han'ın Divanhane önündeki cenaze töreni	397
IV. Mehmed zamanında Ebu Said Efendi ve Aziz Efendi'nin kıskırtmasıyla halkın Divanhane önünde ayaklanması	398
Melek Ahmed Paşa'nın Kubbealtı'nda rahatsızlanması	398
Evlia Çelebi'nin razı etmesi üzerine Melek Ahmed Paşa'nın hasta hâliyle Kubbealtı'na gelişi	399
Divane Burnaz Mehmed Çelebi Divan'dayken olup bitenler	399
Bayramda Mısır vezirinden Saray'a gönderilen cep harçlığıyla hediyeler ve bunların Hazine'ye geliş macerası	400
Hazine Odası'nda asılı olan yaylar	401
Hazine Odası'nda bulunan derviş keşkülü	402
Cem Şah'tan kalan kadehin II. Bayezid zamanında Hazine'ye konması	403
IV. Murad'ın tahta çıktığında Hazine'nin durumu	403
IV. Murad zamanında Dış ve İç Hazine'nin yağma edilişi	404
IV. Mehmed zamanında Hazine'nin durumu ve Defterzade Mehmed Paşa'nın öldürülme sebebi	404
Mutfak emininin Matbah-ı Âmir'e'nin yanındaki mekânı ve Alay Köşkü önünden geçişleri	406
İÇ SARAY ÜÇÜNCÜ AVLU	
(ENDERUN, HAREM-İ HÜMÂYÜN)	406
Sultan II. Selim'e Arz Odası'nda biat edilmesi	406
Has Oda'da derviş kıyafetindeki Selim Han	407
Has Oda'nın kapısında gönüllü yaralı bir derviş	408
IV. Murad'ın tahta çıkışı sonrasında Has Oda'da Hırka-i Şerife yüz sürmesi	409
Büyük ve Küçük odalarda salavat getirilmesi ve İhlas Suresi'nin okunması	410
IV. Murad'a Revan seferinden dönüşünde verilen hediyelerin Kuşhane'ye de konması	410
Kiler	410
II. Selim Hamamı	411
IV. Mehmed Han zamanında Girit seferinde görevlendirilen sipahilerin Saray'daki hangi koşullardan seçildiği	412
HAREM	413
Melek Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı istemediğini IV. Mehmed'e Şimşirlik'te bildirmesi	413

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SARAY'A GÖNDERİLEN YİYECEK, İÇECEK VE DİĞER MALZEMELER

Saray'a Gönderilen Yiyecek, İçecek ve Diğer Malzemeler	417
Tavuk	417
Balık	417
Av hayvanları	418
Pastırma ve sucuk	418
Ekmek	419
Pirinç	419
Limon	419
Erik	419
Şeftali	420
Nar	420
Elma	421

Armut	422
Zeytin.....	422
Balık yumurtası	423
Ayva perverdesi	423
Kaşkaval peyniri	424
Mısır'dan kilere gelenler	424
Kar	426
Panzehir.....	427
Gömleklik kumaş	428
Astarlık kumaş.....	429
Hamam malzemeleri ve çarşaf lar	429
Mertebaniler	429
Kitap ciltleri, divitler	430

DOKUZUNCU BÖLÜM
EVLİYA ÇELEBİ SARAY'DA

Evliya Çelebi Saray'da	433
Ayasofya'dan Sarây-ı Hâss'a	433
Evliya Çelebi'nin Saray'daki odasının yeri	435
Saray'da Hüseyin Baykara fasılları yaptıkları yer.....	435
IV. Murad'ın musahibi olmakla devlet koruyuculuğu altına girmesi.....	435
Saray'a girmesini sağlayanlar	435
Saray'daki hocaları.....	436
Evliya Çelebi'nin Saray'da gördüğü dersler.....	436
Evliya Çelebi'nin gözüyle Has Oda.....	437
IV. Murad'ın sırdaşı oluşu.....	437
IV. Murad'ın musahibi oluşu.....	440
Okuduğu varsağının IV. Murad'a Musa Çelebi'yi hatırlatması	441
IV. Murad'ın Evliya Çelebi'ye kaşağı hediye etmesi.....	442
IV. Murad'ın Evliya Çelebi'den müezzinlere yardım etmesini istemesi.....	443
Hünkâr imamı Evliya Mehmed Efendi'nin padişah'tan Evliya Çelebi için izin istemesi	443
IV. Murad'ın Evliya Çelebi'ye kitap hediye etmesi	444
IV. Murad'ın üzüntülerini gideren tek kişinin Evliya Çelebi olması	445
IV. Murad'ın âşık olduğu Handan için Evliya Çelebi'den bir beyit istemesi	446
IV. Murad'la Evliya Çelebi'nin karşılıklı şakalaşmaları.....	447
Evliya Çelebi'nin 1638 yılından önce Saray'daki görevinden sipahi olarak ayrılışı.....	448
Kaynaklar	449
Özgün metinlerin alıntı kaynakları.....	449
Yararlanılan kaynaklar	449
Dizin.....	459

ÖN SÖZ

GEZİ EDEBİYATIMIZIN 17. yüzyıldaki temsilcisi Evliya Çelebi, 25 Mart 1611 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Dedesi Demircioğlu Kara Ahmed, Fatih Sultan Mehmed'le birlikte İstanbul'un fethinde bulunmuştur. Babası Derviş Mehmed Zilli, Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren Sultan İbrahim de dâhil olmak üzere on padişahın Saray'da kuyumcubaşılığı görevini yapmıştır. Annesi Abaza kökenlidir ve esir olarak İstanbul'a gönderildiğinde padişah tarafından Derviş Mehmed Zilli'ye bağışlanmıştır. Görüldüğü gibi İstanbul, Evliya Çelebi'nin sadece doğduğu bir şehir değil dedesinin fethedenler arasında bulunduğu, annesinin Abaza diyarından getirildiği, babasının Saray'daki önemli görevlerden birini ifa ettiği bir şehirdir. Bu kesişim noktaları İstanbul'u seyahatimizin hayatında çok değerli bir noktaya oturtur. Gittiği birçok yeri İstanbul'a göre kıyaslayarak anlatır. Şehre verdiği bu değer, içinde var olan seyahat etme arzusunu ilk olarak bu şehri hem de on yıl gibi uzun bir süreyle dolaşarak gerçekleştirmesini sağlar. Topkapı Sarayı ise onun için hem babasının görev yaptığı bir mekân hem değerli hocalarının bulunduğu bir okul hem de IV. Murad'ın en güvendiği, yanında en çok rahat ettiği musahibi konumunda iki yıl boyunca yaşadığı evidir.

İşte bu iki değerli alanın; İstanbul'un ve Topkapı Sarayı'nın Evliya Çelebi üzerinde bıraktığı etkileri ve bizlere aktarmak istediklerini derli toplu, konu bütünlüğü içinde aktarabilmek amacıyla bu çalışmamızı hazırladık.

Evliya Çelebi'nin hoşgörülü, insan dostu, güvenilir, hazırcevap, inancı kuvvetli, deniz yolculuğunu sevmeyen, yeri geldiğinde gözünü budaktan sakınmayan, güreş, cirit ve ok atma gibi sporlarda oldukça başarılı, gözlemci ve eleştirmen, öğüt verebi-

len, sanat zevki yüksek, nakkaş, ressam, hakkâk, hattat, musikişinas, şikemperest, kendisinden iz bırakmayı seven bir seyyah olduğunu beş ciltten oluşan *Seyahatname* adlı devasa eserinden öğrenmekteyiz. Bu kitabın diğer bölümlerinde bizlere Topkapı Sarayı'nı anlatacak olan seyyahımızın önce hayatını ele almanın doğru olacağını düşündük. Bundan dolayı elinizde bulunan kitabın birinci bölümü bütün ayrıntılarıyla Evliya Çelebi'nin hayatına ayrılmıştır. İkinci bölüm, Evliya Çelebi'nin yaşadığı dönemdeki Osmanlı İmparatorluğunun genel durumuna, üçüncü bölüm İstanbul'un 17. yüzyıldaki görünümüne, dördüncü bölüm aynı yüzyıldaki Topkapı Sarayı'nın binalarına ve günlük yaşamına, beşinci bölüm seyyahımız Evliya Çelebi'nin Topkapı Sarayı hakkında yazdıklarıyla Avrupalı seyyahların Saray'a bakış açılarının karşılaştırılabilmesine zemin oluşturmak amacıyla Evliya Çelebi'nin çağdaşı olan seyyahların hem İstanbul hem de Saray ve yaşantısı hakkındaki düşüncelerine, altıncı bölüm Evliya Çelebi'nin İstanbul'un tarihî geçmişi ve Topkapı Sarayı'yla ilgili aktardıklarına, yedinci bölüm Evliya Çelebi'nin de *Seyahatname*'sinde yer verdiği Topkapı Sarayı'nın mekânlarında geçen olaylara, sekizinci bölüm yiyecek, içeceklerin ve bazı malzemelerin imparatorluğun hangi merkezlerinden Saray'a gönderildikleri konusuna, son olarak da dokuzuncu bölüm Evliya Çelebi'nin Saray'daki kendi hayatına ilişkin yazdıklarına ayrılmıştır.

Kitabın temel konusunun Topkapı Sarayı olması sebebiyle altıncı ve sonraki bölümlerin sadece tarihî yarımada içinde yer alan Sarayburnu sınırlarını kapsamamasını uygun gördük. Tarihî bütünlüğün sağlanabilmesi amacıyla da Evliya Çelebi'nin İstanbul'un kurucularıyla başlayıp Sarayburnu'ndaki kale duvarlarıyla ve fetih dönemiyle ilgili yazdıklarını öncelikli olarak bir araya getirdik. Sonrasında da Topkapı Sarayı'nın mekânlarında gerçekleşen olaylar hakkında Evliya Çelebi'nin eserinin tamamında dile getirdiği bütün noktaları aktardık. Olaylar aktarılırken padişahların saltanat tarihlerine göre bir sıralama yapılmasına dikkat edilmiştir.

Birinci, altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu bölümlerde yer alan konular *Seyahatname*'nin tanıklığıyla ortaya konulmuştur. Özgün metne ait çeviri yazılar 2006-2007 yılları arasında Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı ve Zekeriya Kurşun tarafından hazırlanıp Yapı Kredi Yayınları arasında basılan *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* esas alınarak hazırlanmıştır. Özgün metne ait cilt numaraları Romen rakamlarıyla, varak numaraları ise Arap

rakamlarıyla gösterilerek köşeli ayraç içerisinde belirtilmiştir. 17. yüzyılda kullanılan Türkçeyle yazılan eserin daha kolay anlaşılabilmesi amacıyla cilt ve varak numarasının verildiği köşeli ayraç yazımlarından sonra tarafımızca yapılan Türkiye Türkçesiyle anlatımlarına yer verilmiştir.

Evliya Çelebi'nin 2011 yılında doğumunun 400. yıl dönümünü kutlamak amacıyla şu anda çalışmakta olduğum Türk Dil Kurumu tarafından Topkapı Sarayı'nın Has Ahır binasında bir etkinlik düzenlenmiş ve bu etkinlik çerçevesinde sergilenmek üzere Evliya Çelebi'nin gittiği bazı şehirlere ait anlatımlarının ve bu anlatımlara uygun düşen o yüzyıla ait şehir gravürlerinin bir araya getirildiği malzemelerden oluşan bir sergi hazırladım. Serginin gördüğü ilgi elinizdeki bu kitabın da görsel malzemelerle zenginleştirilmesinin iyi olacağı kanaatini oluşturdu. Kitaptaki minyatür ve gravürlerin seçiminde 17. yüzyıla ait olmalarına çok dikkat edilmiş ancak mekânların yerinin ve biçiminin tam olarak anlaşılabilmesi amacıyla 16. veya 18. yüzyıla ait bir iki minyatür ve gravüre de yer verilmiştir.

2010-2011 yılları arasında Evliya Çelebi'nin 400. Doğum yılı Etkinlikleri Çalışma Grubunda yer alan Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın'a kitabımız için Sunuş yazmayı kabul edip bu değerli satırları yazmış oldukları için sonsuz saygılarımı ve teşekkürlerimi iletiyorum. Ayrıca kitabın yayımlanması aşamasında desteğini esirgemeyen dostum Prof. Dr. A. Melek Özyetgin'e, metni baştan sona gözden geçirip önerilerde bulunan Doç. Dr. Yavuz Kartallıoğlu'na ve başlıklar konusunda ufkumu açan Doç. Dr. Ercan Karakoç'a bütün emekleri için teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmamız sayesinde 17. yüzyılda mekânlarıyla ve günlük yaşamıyla Topkapı Sarayı'nı, Evliya Çelebi'nin gözüyle sizlerin huzuruna getirebilmiş olmayı umut ediyoruz.

Mart 2016

Belgin Tezcan AKSU

SUNUŞ

BİR SEYYAH, bir musahip, bir nedim, bir musikişinas, bir edebiyatçı, bir halk tarihçisi, bir halk bilimci, bir hattat, bir hakkâk ve benzeri yönleriyle öne çıkan Evliya Çelebi'yi bütün bu özellikleriyle tanımlayacak en kısa ifade çağının “sıra dışı Osmanlı aydını”dır. Çok iyi yetiştirilmiş, kendisini geliştirmiş, her konuyu araştıran, soruşturan, inceleyen yapısıyla Evliya Çelebi eldeki tek eseri *Seyahatname* ile bizlere eşsiz bir kaynak sunmuştur.

Seyahatname yalnızca bir gezi kitabı değildir. *Seyahatname*, Evliya Çelebi'nin “sıra dışı Osmanlı aydını” olarak bilgisini, sezgisini, hayal gücünü gördükleriyle, yaşadıklarıyla yoğurup yazıya geçirerek bize bıraktığı bir kültür hazinesidir. Gördüğü, gezdiği, yaşadığı şehirleri tarihleriyle, yapılarıyla, insanlarıyla anlatırken o insanların yaşayışlarından, dillerinden, inançlarından, yemeklerinden, neye gülüp neye ağladıklarından, neden korktuklarından söz etmesi *Seyahatname*'yi evrensel bir kaynak hâline dönüştürmüştür. Bugün Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da Evliya Çelebi'nin eserinde söz ettiği bir şehrin tarihi yazılacağı zaman bu “sıra dışı Osmanlı aydını”na başvurulmazsa o çalışma eksik sayılmaktadır.

Dolaştığı bölgelerde kimi zaman konuşulan dillerden, konuşma biçimlerinden, söz varlığından, nüktelerden, deyimlerden örnekler de verir. *Seyahatname*'de yaklaşık otuz dil hakkında kısa bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler dönemin bir dil bilgininin gözlemleri kadar yetkindir. Sözcüklerin, özellikle de yer adlarının kökeni, anlamı üzerine Evliya Çelebi'nin ilgi çekici buluşları, köken yakıştırma (folk-etymology) araştırmalarına zengin malzeme sunmaktadır.

Seyahatname'de anlattığı bölgelerdeki halk inanışlarını, geleneklerini, kültür öğelerini en küçük ayrıntısına kadar gözlemleyip kayda geçiren; yararlı sular ve bitkiler hakkında bilgi veren Evliya Çelebi Türk halk biliminin de kurucularındandır.

Nedense Evliya Çelebi deyince az okuyan, hatta pek de okumayan, özellikle de *Seyahatname*'yi eline almamış ancak kulaktan dolma bilgilerle konuşanların bu büyük eser hakkında müstehzi bir tavır takındıkları görülür. Evliya Çelebi'nin abarttığından, olmayan hatta olamayacak şeyleri yazdığından söz edilir. Akıllarda tek kalan da Erzurum'un soğuşunu anlattığı bölümdür. Oysa Evliya Çelebi, pek çok yerde olduğu gibi sadece yöre insanının anlatılarını aktarmıştır. Üstelik bunların birer "darbimesel" olduğunu da ekler yazdıklarına.

Bildiği diller ve edebî yeteneği ile şiir okumada, hikâye anlatmada; sesinin güzelliği ile Kur'an tilavetinde, şarkı söylemede dikkatleri çeken Evliya Çelebi, IV. Murad'a müşahip olmuştur. Evliya Çelebi bu görevi sayesinde Topkapı Sarayı'na farklı bir bakış açısıyla eserinde yer vermiştir.

Tanık olduğu, bilgi sahibi bulunduğu, kaynaklardan okuduğu olayları *Seyahatname*'sinde değerlendiren Evliya Çelebi tarihçi kimliğiyle de görülür. Ancak Evliya Çelebi'nin tarihçiliğinin vakanüvisler, hanedan tarihçileri gibi resmî tarih anlayışının dışında olduğunu belirtmemiz gerekir. Gerek Topkapı Sarayı'nda gerek saray duvarlarının dışında yaşananları kendi bakış açısıyla değerlendiren Evliya Çelebi, kimi zaman olaylar karşısında halkın görüşünü de yazıya geçirmiştir. Evliya Çelebi'nin bu bakış açısıyla Topkapı Sarayı hakkındaki yazdıkları gerçekten de büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde müze olarak kullanılan Topkapı Sarayı, üç kıtada hüküm sürmüş Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi, beyni idi. Devlet geleneği Topkapı Sarayı'nda gelişmiş, vücut bulmuştu. Topkapı Sarayı yalnızca padişahların yaşadığı, ülkeyi yönettiği mekân değil Osmanlı uygarlığının da kültür merkezi idi. Enderun başlı başına bir eğitim kurumu olarak gelişmişti. Sarayda oluşmuş kütüphane en değerli eserleri barındırıyordu. Yakın zamanda edinilen bilgiler sonucunda Topkapı Sarayı'nın, istihdam edilen *Dilsizlerin (Bi-zebanların)* eğitildiği ülkedeki yegâne yer olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu özellikleri dolayısıyla Batılıların oryantalist bakış açısıyla ilgi odağı hâline gelmişti. Batılı elçilerin, görevlilerin Topkapı Sarayı ile ilgili raporları, kitapları ilgiyle okunuyor, değerlendiriliyordu. Ali Ufki'nin Topkapı Sarayı'nı anlattığı eserinin yazılışının hemen ardından Avrupa'da birkaç kez yayımlanmasının sebebi de buydu. Bizde yazılışından yaklaşık üç yüz yıl sonra yayımlanan bu eserin XVII. yüzyılda Avrupa'da birkaç dilde yayımlanması Topkapı Sarayı'na Batılıların ilgisini açıkça göstermektedir. Bu ilginin en başta gelen sebebi dost veya düşman olarak gördükleri Osmanlı Devleti'nin nasıl yönetildiği, yönetimde padişahın yanı sıra kimlerin söz sahibi olduğu, padişahların nasıl yaşadığı, yaşadıkları mekânın nasıl olduğu gibi sorulardı.

Bu soruların yanıtlarının bugün bizce de ne kadar bilindiği tartışmalıdır. Buna küçük bir örnek verelim: Zaman zaman Osmanlı tarihini konu edinen dizilerde padişahın, sadrazamların, vezirlerin, paşaların avaz avaz bağırarak konuştuğu; görevlilerin paldır küldür sağa sola koşuşturduğu bir yer olarak canlandırıldığına tanık oluyoruz. Oysa Topkapı Sarayı'na girişten itibaren bir sessizliğin başladığı, kapılardan avlulardan geçildikçe bu sessizliğin arttığı, en son Has Oda'da doruk noktasına ulaştığı yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır. İletişim için çoğu kez sarayın ikinci resmî dili İşaret Dili kullanılmaktaydı. Başlangıçta yalnızca *Dilsizlerin* iletişim aracı olarak görülürken Kanuni döneminden itibaren İşaret Dili başta padişahlar olmak üzere üst düzey yöneticilerin ve bazı görevlilerin bildiği kullandığı dil hâline gelmiştir. Elçiler kabul sırasında padişahın hiç konuşmadan "put gibi" oturmasına karşılık küçük bir el işaretiyle komutlar vermesi karşısında hayretlerini gizleyememişlerdir.

İşte böyle bir ilgi kaynağı olan Topkapı Sarayı'nın Evliya Çelebi'nin anlatımıyla okunması karanlıkta kalan pek çok noktanın aydınlatılmasını sağlayacaktır. Belgin Aksu, bu zor ama son derece zevkli ve yararlı görevi başarıyla yerine getirmiş bulunuyor. On ciltlik devasa bilgi kaynağı *Seyahatname* büyük bir titizlikle incelenerek Evliya Çelebi'nin eserinin bütününe yayılmış olan İstanbul'a, Topkapı Sarayı'na ve kendi Saray hayatına ilişkin bilgilerin derli toplu verilmesi, ayrıca Türkiye Türkçesine sade ve akıcı biçimde aktarılması okuyucuların bu bilgilere ulaşımını kolaylaştırmıştır.

Kitapta yalnızca Evliya Çelebi'nin değil Batılı elçilerin, görevlilerin gözüyle de Topkapı Sarayı anlatılıyor. Kitabın dördüncü bölümünde 1580-1590 yılları arasında Saray'da görev yapan İtalyan hekim Domenico Hierosolimitano'nun, 1599-1660 yılları arasında İstanbul'da bulunan, ailesi İngiltere'nin en seçkin org imalatçısı olan Thomas Dallam'ın, 1606-1609 yılları arasında Venedik büyükelçisi olarak İstanbul'da görev yapan Ottaviano Bon'un, 1610 yılında İngiliz büyükelçisinin yanında görev yapan Robert Withers'ın, 1645-1655 yılları arasında Saray'da musiki alanında hizmet veren iç oğlanı Ali Ufki Bey'in, Evliya Çelebi'nin çağdaşı bir Osmanlı aydını olan Kâtip Çelebi'nin, XVII. yüzyılın tanınmış Ermeni şairi, tarihçisi, mütercimi ve matbaacısı Eremya Çelebi Kömürçyan'ın, 1661'de İngiltere elçiliğinde tercümanlık yapan Paul Ricaut'nun, İngiltere Kralı II. Charles tarafından 1670-1677 yılları arasında İstanbul'da elçilik papazı olarak görevlendirilen John Covell'in İstanbul'da buldukları yıllarda edindikleri izlenimlerinin, beşinci bölümünde de 1585'ten başlayıp 1704'e kadar İstanbul'u ziyaret etmiş olan yirmi bir Avrupalı seyyahın şehir ve Topkapı Sarayı hakkında dikkatlerini çeken, yazmaya değer gördükleri konuların ayrıntılarıyla verilmesi; ardından da ünlü seyyahımızın gözüyle İstanbul ve

Topkapı Sarayı'nın anlatılması okuyucu için o dönemde şehre ve saraya karşı sahip olunan Avrupalı ve Osmanlı bakış açılarını görme ve karşılaştırma zeminini hazırlaması bakımından önemlidir.

Kitabın sonraki bölümlerinde Topkapı Sarayı'nın mekânları, içlerinde geçen olaylarla birlikte anlatılarak binalar sadece kapı, pencere, çini, ocak, sedir barındıran yapılar olmaktan çıkarılmış, yaşayan mekânlar hâline getirilmiştir. Bu da okuyucuların Topkapı Sarayı'na başka bir gözle bakmalarını sağlamıştır.

Topkapı Sarayı'nın görkemli geçmişini yakından tanıtan bu kitabı hazırladığı için Belgin AKSU'yu yürekten kutlarım.

Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN

ÖN SÖZ

Gezi edebiyatımızın 17. yüzyıldaki temsilcisi Evliya Çelebi, 25 Mart 1611 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Dedesi Demircioğlu Kara Ahmed, Fatih Sultan Mehmed'le birlikte İstanbul'un fethinde bulunmuştur. Babası Derviş Mehmed Zilli, Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren Sultan İbrahim de dâhil olmak üzere on padişahın Saray'da kuyumcubaşılığı görevini yapmıştır. Annesi Abaza kökenlidir ve esir olarak İstanbul'a gönderildiğinde padişah tarafından Derviş Mehmed Zilli'ye bağışlanmıştır. Görüldüğü gibi İstanbul, Evliya Çelebi'nin sadece doğduğu bir şehir değil dedesinin fethedenler arasında bulunduğu, annesinin Abaza diyarından getirildiği, babasının Saray'daki önemli görevlerden birini ifa ettiği bir şehirdir. Bu kesişim noktaları İstanbul'u seyyahımızın hayatında çok değerli bir noktaya oturtur. Gittiği birçok yeri İstanbul'a göre kıyaslayarak anlatır. Şehre verdiği bu değer, içinde var olan seyahat etme arzusunu ilk olarak bu şehri hem de on yıl gibi uzun bir süreyle dolaşarak gerçekleştirmesini sağlar. Topkapı Sarayı ise onun için hem babasının görev yaptığı bir mekân hem değerli hocalarının bulunduğu bir okul hem de IV. Murad'ın en güvendiği, yanında en çok rahat ettiği musahibi konumunda iki yıl boyunca yaşadığı evidir.

İşte bu iki değerli alanın; İstanbul'un ve Topkapı Sarayı'nın Evliya Çelebi üzerinde bıraktığı etkileri ve bizlere aktarmak istediklerini derli toplu, konu bütünlüğü içinde aktarabilmek amacıyla bu çalışmamızı hazırladık.

Evliya Çelebi'nin hoşgörülü, insan dostu, güvenilir, hazırcıevap, inancı kuvvetli, deniz yolculuğunu sevmeyen, yeri geldiğinde gözünü budaktan sakınmayan, güreş, cirit ve ok atma gibi sporlarda oldukça başarılı, gözlemci ve eleştirmen, öğüt verebilen, sanat zevki yüksek, nakkaş, ressam, hakkâk, hattat, musikişinas, şikemperest, kendisinden iz bırakmayı seven bir seyyah olduğunu beş ciltten oluşan *Seyahatname* adlı devasa eserinden öğrenmekteyiz. Bu kitabın diğer bölümlerinde bizlere Topkapı Sarayı'nı anlatacak olan seyyahımızın önce hayatını ele almanın doğru olacağını düşündük. Bundan dolayı elinizde bulunan kitabın birinci bölümü bütün ayrıntılarıyla Evliya Çelebi'nin hayatına ayrılmıştır. İkinci bölüm, Evliya Çelebi'nin yaşadığı dönemdeki Osmanlı İmparatorluğunun genel durumuna, üçüncü bölüm İstanbul'un 17. yüzyıldaki görünümüne, dördüncü bölüm aynı yüzyıldaki Topkapı Sarayı'nın binalarına ve günlük yaşamına, beşinci bölüm seyyahımız Evliya Çelebi'nin Topkapı Sarayı hakkında yazdıklarıyla Avrupalı seyyahların Saray'a bakış açılarının kar-

şılaştırılabilmesine zemin oluşturmak amacıyla Evliya Çelebi'nin çağdaşı olan seyahatçilerin hem İstanbul hem de Saray ve yaşantısı hakkındaki düşüncelerine, altıncı bölüm Evliya Çelebi'nin İstanbul'un tarihî geçmişi ve Topkapı Sarayı'yla ilgili aktardıklarına, yedinci bölüm Evliya Çelebi'nin de *Seyahatname*'sinde yer verdiği Topkapı Sarayı'nın mekânlarında geçen olaylara, sekizinci bölüm yiyecek, içeceklerin ve bazı malzemelerin imparatorluğun hangi merkezlerinden Saray'a gönderildikleri konusuna, son olarak da dokuzuncu bölüm Evliya Çelebi'nin Saray'daki kendi hayatına ilişkin yazdıklarına ayrılmıştır.

Kitabın temel konusunun Topkapı Sarayı olması sebebiyle altıncı ve sonraki bölümlerin sadece tarihî yarımada içinde yer alan Sarayburnu sınırlarını kapsamasını uygun gördük. Tarihî bütünlüğün sağlanabilmesi amacıyla da Evliya Çelebi'nin İstanbul'un kurucularıyla başlayıp Sarayburnu'ndaki kale duvarlarıyla ve fetih dönemiyle ilgili yazdıklarını öncelikli olarak bir araya getirdik. Sonrasında da Topkapı Sarayı'nın mekânlarında gerçekleşen olaylar hakkında Evliya Çelebi'nin eserinin tamamında dile getirdiği bütün noktaları aktardık. Olaylar aktarılırken padişahların saltanat tarihlerine göre bir sıralama yapılmasına dikkat edilmiştir.

Birinci, altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu bölümlerde yer alan konular *Seyahatname*'nin tanıklığıyla ortaya konulmuştur. Özgün metne ait çeviri yazılar 2006-2007 yılları arasında Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı ve Zekeriya Kurşun tarafından hazırlanıp Yapı Kredi Yayınları arasında basılan *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* esas alınarak hazırlanmıştır. Özgün metne ait cilt numaraları Romen rakamlarıyla, varak numaraları ise Arap rakamlarıyla gösterilerek köşeli ayrıç içerisinde belirtilmiştir. 17. yüzyılda kullanılan Türkçeye yazılan eserin daha kolay anlaşılabilmesi amacıyla cilt ve varak numarasının verildiği köşeli ayrıç yazımlarından sonra tarafımızca yapılan Türkiye Türkçesiyle anlatımlarına yer verilmiştir.

Evliya Çelebi'nin 2011 yılında doğumunun 400. yıl dönümünü kutlamak amacıyla şu anda çalışmakta olduğum Türk Dil Kurumu tarafından Topkapı Sarayı'nın Has Ahır binasında bir etkinlik düzenlenmiş ve bu etkinlik çerçevesinde sergilenmek üzere Evliya Çelebi'nin gittiği bazı şehirlere ait anlatımlarının ve bu anlatımlara uygun düşen o yüzyıla ait şehir gravürlerinin bir araya getirildiği malzemelerden oluşan bir sergi hazırlamıştım. Serginin gördüğü ilgi elinizdeki bu kitabın da görsel malzemelerle zenginleştirilmesinin iyi olacağı kanaatini oluşturdu. Kitaptaki minyatür ve gravürlerin seçiminde 17. yüzyıla ait olmalarına çok dikkat edilmiş ancak mekânların yerinin ve biçiminin tam olarak anlaşılabilmesi amacıyla 16. veya 18. yüzyıla ait bir iki minyatür ve gravüre de yer verilmiştir.

2010-2011 yılları arasında Evliya Çelebi'nin 400. Doğum yılı Etkinlikleri Çalışma Grubunda yer alan Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın'a kitabımız için Sunuş yazmayı kabul edip bu değerli satırları yazmış oldukları için sonsuz saygılarımı ve teşekkürlerimi iletiyorum. Ayrıca kitabın yayımlanması aşamasında desteğini esirgemeyen dostum Prof. Dr. A. Melek Özyetgin'e, metni baştan sona gözden geçirip önerilerde bulunan Doç. Dr. Yavuz Kartallıoğlu'na ve başlıklar konusunda ufkumu açan Doç. Dr. Ercan Karakoç'a bütün emekleri için teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmamız sayesinde 17. yüzyılda mekânlarıyla ve günlük yaşamıyla Topkapı Sarayı'nı, Evliya Çelebi'nin gözüyle sizlerin huzuruna getirebilmiş olmayı umut ediyoruz.

Mart 2016

Belgin Tezcan AKSU